

PAVAO VITEZOVIĆ U ZAGREBU

Poznato je da je Senjanin Pavao Ritter-Vitezović znatan dio svoga života proveo izvan Senja. U njegovu ne osobito dugu životu od 62 godine (rodio se, naime, 1652. u Senju, a umro 1714. u Beču) značajno mjesto i vrijeme zauzima njegov boravak od otprilike četrnaest do petnaest godina u Zagrebu. Kako je službeno započeo svoj rad u Zagrebu godine 1694., i to u mjesecu studenom, upravo sada slavimo 280. obljetnicu njegove pojave na zagrebačkoj »kulturnoj sceni«, kako bi se to danas reklo.

Bez sumnje je potrebno baciti bar kratak pogled na grad u koji je došao. Bio je to grad koji je ležao na dva brežuljka i sastojao se od tri jurisdikcije: slobodnog kraljevskog grada na brdu Gradecu zagrebačkomu (danas poznato-me po imenu »Gornji grad«), Kaptola i biskupskog dvora s Vlaškom ulicom. Sav taj Zagreb zajedno imao je stotinu godina kasnije nešto manje od devet tisuća stanovnika, a svaka jurisdikcija imala je svoj poseban karakter.

»Slobodan kraljevski grad na brdu Gradecu zagrebačkom« u tijeku XVII. stoljeća kulturno je znatno osnažio. Godine 1607. isusovci su osnovali gimnaziju, prvu u tom dijelu Hrvatske, 1629/30. podigli su konvikt za učenike te gimnazije, 1669. dobili su od kralja Leopolda povelju da se tri fakulteta koja su formirana uz gimnaziju priznaju sveučilištem, u sredini tog stoljeća sagradile su tu samostan redovnice klarise i tu održavale nastavu za djevojke, a od 1766. do 1774. izgrađivano je sjemenište za grkokatoličku djecu koja su polazila zagrebačku gimnaziju.

U susjednom biskupovu gradu također se nešto značajno dogodilo: unutar bedema oko katedrale dao je biskup Aleksandar Mikulić sagraditi posebnu zgradu za biskupsku knjižnicu (Bibliotheca Metropolitana) i završetak tog značajnog pothvata označio spomen-pločom godine 1692. (danas u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu). Tu je osim zatečenog knjižnog fonda smjestio Valvasarovu knjižnicu i velik broj bakroreza što ih je kupio za svotu od 3.000 forinta. Iz te kulturne akcije vjerojatno i potječe prijateljevanje Vitezovićevo s tim zagrebačkim biskupom.

Uz postojanje srednjih i visokih škola u Zagrebu se morala osjećati potreba za tiskarom. Tako je razumljivo što je plemić Petar Bošnjak¹ ostavio isusovcima, glavnim organizatorima kulture u to vrijeme, znatnu svotu od

1. Vj. Klaić, Knjižarstvo u Hrvata, Zagreb 1922.

1.900 forinta »pro erigendo typo publico« (za uređenje javne tiskare). Oni su tim novcem kupili godine 1663. tiskaru od isusovaca u Ljubljani, ali je ona u Zagrebu, čini se, slabo radila i nije poznata ni jedna jedina knjiga koja bi u toj zagrebačkoj isusovačkoj tiskari bila tiskana. Nerabljena, tiskara je bila prenesena u biskupski dvor Aleksandra Mikulića, gdje je ležala pohranjena i zaboravljena. Inventar, naime, takve stare tiskare mogao se smjestiti u jedan sanduk.

Nije poznato kad je Vitezović prvi put došao u Zagreb. Moglo je to biti u vrijeme gradnje biskupove knjižnice i kupovanja Valvasorove zbirke, dakle prije godine 1692. ili nekako u to vrijeme. Vitezović je tada imao četrdeset godina, bio je u punoj životnoj snazi, tipografski je posao naučio kod svog starog prijatelja Valvasora u njegovu dvoru Bogensperku u nedalekoj Kranjskoj, a slova napuštene isusovačke tiskare našao je u biskupskom dvoru. Godine 1694. kupio je u Beču tiskarski stroj, jer starog isusovačkog ili nije bilo, ili je bio neupotrebljiv. Bilo je sve spremno za start što je službeno potvrdio Hrvatski Sabor svojim zaključkom 11. studenog 1694.² koji glasi:

Typum Regni illustrissimus dominus praelatus Zagrabienensis in conserva sua habitum generoso Paulo Ritter, qui typographie curam et Zagrabiae exercitium in se assumpsisset, consignet, quem typum idem Paulus Ritter ne depereat vel deterioretur, fideliter conservare teneatur, neque Zagrabia ullas offerre ausit aut facultatem habeat.

(Prijevod: Preuzvišeni gospodin biskup Zagrebački neka preda kraljevinsku tiskaru koja se kod njega čuva poštovanom Pavlu Ritteru koji je preuzeo na sebe brigu za tiskaru i njen rad u Zagrebu. Ovu tiskaru Pavao Ritter ne smije uništiti ili oštetiti, dužan ju je vjerno čuvati, ne smije je i ne može imati priliku bilo kamo odnijeti je iz Zagreba.)

Formulaciji »kraljevska tiskara« na početku ovog saborskog zaključka ne trebamo se čuditi, jer je Hrvatski sabor ne samo zaključcima već i materijalno podupirao isusovačke škole i kulturna nastojanja, pa ih je kao takve valjda smatrao svojim. Citiranim je zaključkom prije 280 godina Vitezović preuzeo u svoje ruke tiskaru u Zagrebu. Vjekoslav Klaić veli da ju je prenio iz biskupskog dvora u Gornji grad, vjerojatno u Demetrovu ulicu 15. Novija istraživanja pokazala su, naprotiv, da je Vitezović svoju tiskaru uredio na mnogo uglednijem mjestu, u samom središtu tadašnjeg Zagreba, na Markovu trgu.

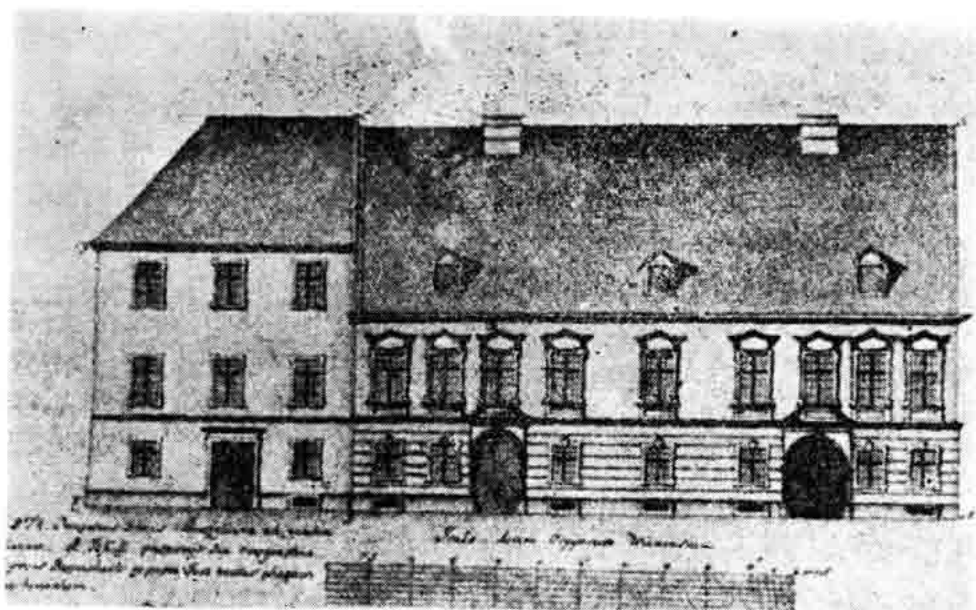
Iduće godine, 1695.³ među zagrebačke građane službeno je po tadašnjem običaju bio primljen »dominus Paulus Ritar«, i to »gratis«, kako je u gradskom protokolu zabilježeno. Taj kratak zapis znači dvoje: prvo, da je Vitezović već tada posjedovao kuću u »kraljevskom slobodnom gradu na brdu Gradecu Zagrebačkom«, jer je to bio jedan od važnih uvjeta za stjecanje prava građanstva; i drugo: da je već tada bio držan zaslužnim za grad Zagreb, jer su samo takvi bili primani u građane besplatno, dok su svi ostali u to vrijeme plaćali za primanje u građanstvo po dvije forinte.

Vitezovićeve kuća spominje se u protokolima gradskih fasija (kupoprodaje i sl.) XVII. stoljeća dva puta:⁴ 1698. »domus murata generosi Pauli Rither« (zidana kuća poštovanog Pavla Ritera) i 1699. »domus murata triplicis

2. Zaključci Hrvatskog sabora, II (1693—1713), Zagreb 1958.

3. Monumenta historica civitatis Zagrabiae, XVIII, Zagreb 1949, p. 331.

4. Prot. fassionum 77, p. 251 i 299 (Historijski arhiv u Zagrebu).

Sl. 27 — Pročelje zgrade Pavla Vitezovića u Zagrebu — Gornji grad, gdje se nalazila prva javna tiskara u Zagrebu. Kuća se nalazila na uglu Markova (Radićeva) trga i današnje Ulice 29. listopada 1918.

continuationis« (zidana kuća od tri kata) koju je prodao zagrebački kanonik Petar Pucz, a kupio Pavao Ritter. Iz toga se vidi da je Vitezović posjedovao kuću prije negoli je službeno provedena kupoprodaja. Analizirajući položaj Vitezovićeve kuće prema položaju i kontinuitetu susjednih vlasnika,⁵ sa sigurnošću se može utvrditi da se Vitezovićeve dvokatnica (što znači: tri kata) nalazila na uglu Markova (danas Radićeva) trga i ulice danas nazvane Ulica 29. listopada 1918., dakle, na sjeverozapadnom uglu današnje saborske palače. A to je doista središnji položaj Gornjeg grada! Sâm je Vitezović, znatno kasnije (1710), pisao u jednom pismu da njegova trokatna kuća stoji na najljepšem mjestu u Gornjem gradu, što je posve točno. Iznimno je sretna okolnost da je sačuvan i otkriven nacrt pročelja Vitezovićeve kuće na Markovu trgu,⁶ ne baš iz njegova vremena, nego iz 1772. godine. Vidi se da je to dvokatni objekt XVII. stoljeća i da je pročelje prema trgu bilo dugačko 12,5 metara. A u XVII. je stoljeću u Gornjem gradu dvokatnica bilo doista vrlo malo. Možda tek jedna: đački konvikt. Markov je trg bio okružen samim jednokatnicama, a u okolnim ulicama nizale su se jednokatnice i prizemnice. Svakako je Vitezović imao u Zagrebu kuću posve osobitu s obzirom na dimenzije. U njoj je tekao njegov privatni život, a u njoj je imao i svoj »museum«, kako je sam nazivao svoje malo poduzeće koje je obuhvaćalo izda-

5. Monumenta historica civitatis Zagrabiae, XX, Tabla 3, L. Dobronić, Gdje se nalazila Vitezovićeve štamparija, Večernji list, Zagreb 18. lipnja 1966.

6. F. Buntak, Prilog građevnoj povijesti stare županijske i saborske zgrade u Zagrebu, Zbornik Klasične gimnazije zagrebačke, Zagreb 1957.

vačku djelatnost, tiskaru i knjižaru. Takvi »muzeji« bili su u ono doba u modi u drugim evropskim gradovima.

Hrvatski je sabor kao najviša vlast u zemlji Vitezovićev rad stimulirao. Godine 1695. donio je zaključak:⁷

Tametsi domini Status et ordines tot expensis gravati sint, considerato tamen labore typographico expensione in id de proprio factis gernerosi Pauli Ritter, ordinant eidem Paulo Ritter annuatim per exactorem Regni solvendos florenos Hungaricales ducentos, ita ut eadem typographia continuare et exercere teneatur.

(Prijevod: Iako je Sabor (Staleži i redovi) opterećen velikim troškovima, razmatrajući tiskarski rad i trošak koji je u nj uložio iz vlastitih sredstava poštovani Pavao Ritter, nalaže da kraljevinski blagajnik istom Pavlu Ritteru godišnje isplaćuje dvije stotine ugarskih forinta, s time da bude dužan istu tiskaru nastaviti i voditi.)

Prema tom zaključku Vitezović je imao osigurane uvjete svog djelovanja u Zagrebu. Kakav je on sve posao u Zagrebu razvio? On je u svojoj kući ili svom »muzeju« na Markovu trgu pisao svoja raznovrsna djela, tu ih je tiskao pa i prodavao, tu je skupljao pretplatnike za pojedina izdanja i odatle je knjige slao u knjižare po drugim gradovima i zemljama. Djelovao je dakle, mnogostruko: kao izdavač, tiskar i knjižar, a uz to je sâm bio pisac. Svakako je Zagreb kao kulturno središte trebao i ovakvog čovjeka i takvo poduzeće.

Bilo bi, dakako, više nego zanimljivo detaljno popisati sve publikacije koje je Vitezović u Zagrebu izdao. Neka mi bude dopušteno da ukratko spomenem samo neke.

Godine 1695.⁸ Kalendarium alita miszechnik hervatszki za leto 1695. od Ljubomira Zelenlugovicha (pseudonim Pavla Vitezovića) pritiskan u Zagrebu 1695. Vladoje Dukat zaključuje da je Vitezović kalendar kao važno pučko štivo izdao već 1691. i 1692, a sačuvani su primjerci iz 1692, 1695, 1698, 1699. i 1705. Zaključiti se može s velikom vjerojatnošću da je taj kalendar izlazio redovito svake godine.

Godine 1696. Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov, u dva dela razredyen. Koterih prvi dershi od pocsetka szvieta do Kristusevoga porojenja, drugi od Kristusevoga porojenja do izpunyenja letta 1690. szloshen i na svitlo dan po Pavlu Vitezovichu, zlatnomu vitezuz. U Zagrebu letta Gosp. 1696.

»Ex museaeo suo Graecomonti 1696« izdao je Vitezović:

Fata et vota sive Opera anagrammaton

Anagrammaton liber tertius

Proglas⁹ (letak) »Universis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bossnae, Serbiae, Rassiae et coeterorum gloriosae Slavae sive Illyricae nationis regnorum provinciarumque megistanibus, parocis et nobilibus incolis, nec non rerum publicarum, liberarum civitatum urbiumque oppidorum privilegiatorum rectoribus, gubernatoribus, iudicibus ect.« Ovaj je letak zanimljiv kao Vitezo-

7. V. dj. nav. pod 2.

8. A. Schneider. Prilozi bibliografiji Vitezovićevih djela, Zagreb 1906. V. Dukat, Iz povijesti hrvatskoga kalendara, Narodna starina II, 1923, p. 25.

9. M. Breyer, Prilozi povijesti hrvatskoj, Zagreb 1904. (p. 81: Proglas P. Rittera-Vitezovića od god. 1696.)

višeć pokušaj da njime navijesti čitaocima svoju nakanu da izradi djelo o životu slavenskih ili ilirskih naroda, kako veli, i da u tu svrhu prikupi rodoslovlja i grbove slavniĸ obitelji.

Godine 1698. izdao je Vitezović ponovno svoja »Fata et vota sive Opera anagrammaton.«

Godine 1700. tiskao je Vitezović svoje djelo: *Croatia rediviva regnante Leopoldo, magno caesare*, a 1702. drugo izdanje djela: *Stemmatographiae Illiricanae liber primus. Editio nova auctior, Zagrabiae 1702.*, dok je prvo izdanje tog djela izašlo godinu dana prije, čini se u Beču. Vitezović je 1701. po mišljenju Lopašića i Brayera izdao u Zagrebu čakavskim narječjem svoju »Sibilu«, djelo u stihovima u kojem devet vila odgovara na razna životna pitanja.

Godine 1703. Vitezović je u Zagrebu objavio dva svoja djela: *Plorantis Croatiae saecula duo, carmine descripta ab equite Paulo Ritter, Suae Caesareae Regiae Maiestatis consiliario*, i hrvatsku zbirku mudrih rečenica u stihovima: *Priricsnik aliti razliko mudroszti cvitje spravleno po Pavlu Vitezovichu*. Iste godine tiskao je pjesmu baruna Ivana Čikulina »Žalost i javkanje turskih, a radost i veselje keršćanskih duš, koje se leta 1697. na Ivanje pod Bihćem s teli razlućiše«.

Iduće godine 1705. izdao je svoju poznatu pjesmu »Sejncsica aliti djaeska od szejnskoga na moru junastva, ucsinjenoga v missecu szicsnju letta tekuchega 1704«, i povijesno djelo »Vita et martyrium b. Vladimiri, Croatiae regis«.

Da je ovih nekoliko naslova nepotpuno izdavaćko djelo Pavla Vitezovića, svjedoći njegovo vlastito pismo iz godine 1710., gdje veli da je tiskao knjige za školsku mladež (što je i razumljivo s obzirom na potrebe školstva), hrvatsku Kroniku, zatim latinsku kroniku pod naslovom »Plorantis Croatiae...«, nadalje »Prodromus in Croatiam redivivam«, mnoge molitvenike, hrvatske kalendare za više godina, Pririćnik, nadalje *Articuli Regni Sclavoniae* (zaključci Hrvatskog sabora), *Stemmatographia Regni Illyrici*, propovijedi kanoika Šimunića i neke druge.

Nakon toga došla je katastrofa i počeo je Vitezovićev svršetak. Dne 11. lipnja 1706. zahvatio je Zagreb strašan požar od kojeg je stradao i Vitezovićev »muzej«. On je spasio dio svoje tiskare, ali je gubitak bio vrlo velik pa nije više mogao u njoj raditi. Pridružile su se i druge nevolje. Vitezović je tražio izvore egzistencije na druge načine (upravom plemićkih dobara i sl.), zamjerio se mnogima i stekao mnogo neprijatelja. Kako su oni bili uplivni u Hrvatskom saboru, a tiskara doista nije radila, Sabor je 16. prosinca 1709.¹⁰ donio zaključak:

Siquidem ex fatali illo postremo civitatis Zagrabiensis incendio typus Regni in tantum destructus et ruinatus esset, ut pro nunc sine reparatione usui esse vix possit, ne tamen adhuc magis destruat, generosus Jacobus Illiassich, Comitatus Zagrabiensis vicecomes, quo citius eundem ad unam cistam componi et sub suo sigillo huc ad arcem episcopalem tutioris conservationis gratia deportari curabit. Coram quo dominus Paulus Ritter, tanquam hactenus stipendiatus Regni typographus sum dominis Regni solutoribus

10. V. dj. nav. pod 2.

restantiarum suarum inibit computum et rationem, quae taliter liquidandae usque ad annum millesimum septingentesimum octavum inclusive eidem solvendae decernuntur. Et de reliquo ratione ex praevia idem stipendium pro cassato declaratur.

(Prijevod: Budući da je u posljednjem sudbonosnom požaru grada Zagreba kraljevska tiskara toliko uništena i oštećena da za sada bez popravaka jedva može biti u upotrebi, i da se odsad ne uništi još više, poštovani Jakob Ilijašić, podžupan Zagrebačke županije, pobrinut će se da je što brže spremi u jednu škrinju i pod svojim pečatom prenese odavle zbog sigurnijeg čuvanja u biskupov grad. Pred njim će gospodin Pavao Ritter, dosad plaćeni tipograf Kraljevine, načiniti s gospodom kraljevskim blagajnicima račun i obračun svojih dugova, za koje se odlučuje da tako likvidirani imaju biti isplaćeni do uključivo godine 1708. I osim toga iz prethodnog razloga njegova plaća proglašava se ukinutom.)

Vitezović je očajan pisao na sve strane, nabrajao svoje zasluge, branio se od optužba¹¹ koje su glasile ukratko: da traži za sebe tuđe posjede (Šćitarjevo i Čanjevo), koje bi drugi morali baštiniti, da jede meso u zabranjene dane, da mu je pokojna žena rijetko išla u crkvu i da je od Kraljevine primao plaću! Vitezović je vidio da mu u Zagrebu nema opstanka. Još je samo pokušavao prodati svoju kuću. U jednom pismu od 14. veljače 1710. predlagao je da tiskaru u Zagrebu preuzme brat ljubljanskog tiskara Mayera, kojemu bi on prodao svoju zidanu kuću »na tri kata«, koja se nalazi na najljepšem mjestu u Gornjem gradu, za neznatnu svotu od 1.500 forinta. Ovaj njegov pokušaj nije uspio i on je otišao iz Zagreba doskora, u ožujku godine 1710. Otišao je u Beč gdje je i umro godine 1713.

Još se jednom spominju Vitezović i njegova kuća u gradskim protokolima Zagreba. Godine 1714.¹² prodao je gradski fisk »zidanu kuću s čitavim zemljištem i uglom poslije smrti Pavla Rittera, koji je umro bez potomaka, zbog dugova opaticama klarisama, gospodinu Adamu Oreškom«. Ta je kuća, sjedište nekadašnjeg Vitezovićeve »muzeja«, stajala na Markovu trgu do godine 1841, kad je srušena da načini mjesto županijskoj zgradi.

11. Vj. Klaić, *Obrana Pavla Rittera-Vitezovića od god. 1710.*, Zagreb 1915.

12. Prot. fassionum 78, p. 35 (Historijski arhiv u Zagrebu).